

Havasi-Mészáros Dániel

Levéltári Információs Rendszer – Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának új online adatbázisa

A nagyközönség számára láthatatlan erők feszülnek egymásnak a levéltárakban, ahol a következő két jog összeecsapása zajlik: egyrészt, hogy a nagyközönség a lehető legszélesebb körben ismerhesse meg az adott intézmény által őrzött iratanyagokat, másrészt az iratokban található, a jogszabályokban meghatározott, személyes adatok védelmét is garantálni kell.

Jegyzékek, adatbázisok, online tér, digitális forradalom

A korábbi, mondhatni klasszikus kutatótermi kiszolgálás során is megmutatkozott a két jogszabály nehezen összeegyeztethető volta. Az iratok folyamatos és egyre mélyebb szintű feldolgozása azonban oda vezetett, hogy egyre több irat kerülhetett a kutatók/érdeklődők látóterébe. Az alacsonyabb feldolgozottság okozta „homály” és a technikai körülmények hiánya egyfajta természetes védelemmel látta el az iratokat. Az említett „kód” az adatbázisok elterjedésével felszállt, és a segédletek információs átláthatóvá és könnyen kereshetővé váltak.

A 20. század végén, ha egy közgyűjtemény rendelkezett is adatbázissal, az rendszerint a kutatóteremben elhelyezett számítógépen keresztül volt elérhető, amelynek használatával a kutatók csupán kis százaléka próbálkozott meg. A többség továbbra is a papíralapú segédleteket böngészte, illetve a „titkok őrzőit”, a levéltárosokat faggatta kérdéseivel: vizsgálódásuk tárgyához kapcsolódóan milyen iratok lelhetőek fel az adott archívumban?

A 2000-es évektől a levéltárhasználók digitális jártassága legalább alapszinten általánossá vált, többek között annak is köszönhetően, hogy a számítógépeket már nemcsak munkaeszközként, hanem magáncélra is használták. A családi közös komputereket szép lassan felváltották a „valódi” személyi számítógépek, ami a felhasználói ismeretek általános terjedését idézte elő. Az informatikai ismeretek terjedése a közintézményekben is megfigyelhető volt: egyre több olyan kutató kereste fel a levéltárakat, aki a papíralapú segédletek helyett inkább a levéltárak adatbázisaiból tájékozódott első körben. A kutatási trendek változását természetesen az iratőrzők is tapasztalták, és próbáltak lépést tartani a megváltozott igényekkel. Kötelező fond- és állagjegyzékeiket és egyéb nyilvántartásait az interneten kezdték el közzétenni,¹ továbbá adatbázisaikat is igyekeztek online

¹ Tudomásunk szerint a Hadtörténelmi Levéltár 2002-ben, míg Budapest Főváros Levéltára utoljára 2003-ban jelentette meg utoljára nyomtatásban fond- és állagjegyzékét.

elérhetővé tenni.² A technikai forradalom következő lépcsőfoka(i) az okostelefonok térnyeréséhez, illetve a mobilinternetdíjak kedvezőbbé válásához köthető(ek), amelyek következtében az online közzétett információk valóban bármikor és szinte bárhol (hálózati lefedettségtől függően) elérhetővé váltak, amihez az átlagos levéltárhasználó könnyen hozzászokott.³

A közgondolkodást emellett az is döntően átalakította, hogy az időhiány és az olcsó felhőtárhelyek miatt az emberek jó része egyáltalán nem selejtezi elektronikusan keletkezett anyagait, maximum rákattintanak az „archiválás” gombra, ami persze eltünteti a kezdőlapról a fájlokat/e-maileket, de azok bármikor visszakereshetőek. A felhőszolgáltatások és a „nem felejtő internet”⁴ abban okoznak problémát, hogy az átlagember azt hiszi, hogy a levéltárak is ezen elvek mentén működnek és mindent megőriznek, csupán csak „ki kell kutatni az információt”.

Mindennapi életünket ráadásul egyre nagyobb mértékben szövik át a különböző digitális megoldások, és születnek új állampolgári igények, egyre nagyobb mennyiségű információt halmozunk fel és teszünk elérhetővé. Az átlagemberekben ezek alapján fogalmazódott meg az az igény, hogy a levéltárak is tegyék közzé online segédleteiket és irataikat.⁵ Kétségtelen, hogy a levéltáraknak változniuk kell (iratorientált intézményből információorientálttá), hogy meg tudjanak felelni a mai kor kihívásainak. A kérdés inkább az, hogy miben és mennyire kell változniuk? Engedjenek-e a kutatók folyamatos nyomásának és minden iratanyagot digitalizáljanak és tegyenek online elérhetővé, még akkor is, ha ez a kutatótermek kiüresedésével jár?⁶

Az iratórzőknek azonban, mielőtt irataik online kutatásának megvalósításába belekezdenek, a várható nyereségek mellett azt is meg kell vizsgálniuk, hogy mit veszíthetnek?⁷ Azokat a levéltárakat, amelyek bevezették az online kutatást, jóval kevesebbszer keresik fel személyesen a kutatók,⁸ a kieső fizikai megjelenést azonban az online kutatási esetek többszörösen ellensúlyozzák.⁹ A hagyományos jelenléti kutatás ugyanis számos

² A Magyar Nemzeti Levéltár azon iratanyagai esetén, amiket leírási egységek szintjén közzétett az Elektronikus Levéltári Portál (ELP) felületén, már nem is készít felétlenül külön kutatói segédletet, hiszen minden információ megadható az adott felületen. Kohút–Laczlavik, 2019: 45.

³ Az előzőekben említett digitális folyamatokat a Covid-19 pandémia tovább erősítette és felgyorsította: miközben a hagyományos levéltári munka háttérbe szorult, előtérbe kerültek az alternatív munkamódszerek, valamint a vegyes és távmunkavégzés. Emellett az online tér lehetőséget teremtett olyan megbeszélések és tervezések lebonyolítására is, amelyekre a normál munkarendben nem volt lehetőség. Cseh, 2022: 20–25. (különös tekintettel: 24–25.)

⁴ Székely, 2017: 10.

⁵ Székely 2017: 1. és Papanek 2020: 63.

⁶ Székely 2017: 6.

⁷ E kérdéskörrel előttünk már többen is foglalkoztak, az alábbi írásokból inspirálódtunk: Lakatos, 2020: 40–66.; Karlinszky, 2020: 5–17.; Papanek, 2020: 63–72.; Mózessy, 2020: 52–59.; Damásdi, 2020: 60–63.

⁸ A másik kockázat a levéltár számára, ha kiürül a kutatóterem és az iratok online megtekinthetőek, akkor kevesebb reprográfiai megrendelést adnak le a kutatók, így csökkennek a bevételek, amik a fenntartó nemtetszését is kiválthatják.

⁹ Karlinszky, 2020: 13–15., Papanek, 2020: 71–72., Mózessy, 2020: 58–59., Lakatos, 2020: 61.

embert kirekeszt, akik lakó- vagy munkahelyük elhelyezkedése okán, munkahelyi beosztásukból vagy más (esetleg fizikai korlátozottságból fakadó) ok miatt nem tudják felkeresni az iratórző intézményeket. Ezzel szemben az e-kutatás révén a kutatóknak nem kell alkalmazkodniuk az intézmények nyitvatartási idejéhez, akkor lépnek be és anynyi időre a virtuális térbe, amikor és amennyi időt éppen megengedhetnek maguknak, sőt az utazással járó időt is megtakarítják; a levéltáraknak pedig elég kisebb kapacitással és/vagy rövidebb nyitvatartási idővel üzemeltetni kutatótermeiket. Sőt, a digitális változatok állományvédelmi szempontból elsőrangú megoldásnak számítanak, ráadásul azokat egyidejűleg több kutató tudja használni. Akkor mégis mi a gond? – tehetnénk fel a kérdést.

A kutatások helyének áttevődése a digitális térbe együtt jár azzal, hogy az esetek nagyobb részében az intézmény (és a referensek) kapcsolata a kutatóval átalakul: lazul, esetenként akár meg is szűnhet.¹⁰ Persze a referensek joggal örülhetnek annak, hogy a raktárakból és munkaszobákból kevesebb alkalommal kell a kutatótermekbe vándorolniuk és válaszolniuk a kutatók kérdéseire, de ez magával hozta azt is, hogy e levéltáraknak nincs akkora rálátásuk a náluk folyó kutatásokra, mint korábban, így elveszítették az „iratanyagok hasznosulásának nyomon-követését”, és „nem értesülnek azokról a publikációkról, amelyek az adott intézmény irataiból születtek”.¹¹

Az online kutatás további veszélye, hogy a kutatók számára nem áll rendelkezésre a kutatás helyszínén levéltárosi segítség. A tapasztalatok alapján pedig nem annyira jellemző, hogy a kutató kérdéseit e-mailben tenné fel. Ezen esetekben sajnos előfordul, hogy ezek a kutatások egy adott ponton megfénkenek, mert a kutatók önmaguktól nem biztos, hogy rálelnek a kapcsolódó forrásokra. Persze egy megfelelően felépített relációs adatbázisban a felhasználó nemcsak gyorsan, eredményesen tud keresni, de találatait is jól tudja szűrni és csoportosítani,¹² mindamelllett a kontextus felfedését is lehetővé teszi az ilyen digitális segédlet.

A közelmúltban az a veszély is fölütötte a fejét, hogy egyes kutatók értekezéseiket csupán azon iratokat felhasználva írják meg, amelyekre az adatbázisok alapján akadnak rá, ami szükségképpen torzuláshoz vezet. A levéltárak ez ellen úgy védekezhetnek, ha darabszintű jegyzékeik alapján a lehető legtöbb, védendő adatot nem tartalmazó iratot, önálló leírási egységként felveszik adatbázisaikba, hogy azok az online térben is megtalálhatóak legyenek.

Ha azonban a jelen tendenciák folytatódnak, nem zárható ki az sem, hogy a jövő kutatásait csupán a digitalizált iratok felhasználásával folytatják a kutatók. Az is könnyen elképzelhető, hogy már ma is születnek ilyen munkák. Az analóg iratok ugyanis nem

¹⁰ Ellenpélda is akad persze: „Kapcsolatunk a kutatókkal »személyes« maradt, vagyis a helyi kutatószolgálathoz hasonló információkat kezeltünk a regisztrációs adatlapoknál és a kutatói statisztikák esetében is.” Lakatos, 2020: 62.

¹¹ Mózessy, 2020: 58–59.

¹² A könnyen, jól kereshető adatbázisok térnyerésével ma egy kutató a témájához egyes esetekben akár olyan sok releváns forrást is találhat, amit nem tud önmagában végigolvasni. A probléma messzire visz, de ilyen esetekben a kutatónak érdemes kvantitatív szövegelemzéshez és/vagy szövegbányászati eszközökhöz fordulnia.

mennek át a 21. századi ember elsődleges kényelmi szűrőjén, így azok felhasználására nem kerül sor. Ez ellen a jelenség ellen a levéltárak csak a digitalizálás felgyorsításával és hatékonyabbá tételével védekezhetnek.

Fontos tény azonban, hogy maga a digitalizálás is egyfajta iratértékelés: ugyanis azok a dokumentumok, amelyeket online is elérhetővé teszünk, a modern történetírás alapjává válnak, míg a digitalizálatlan iratok csupán egy sokkal szűkebb réteghez jut(hat)nak el.

A cikk következő részében ennek kapcsán azt járjuk körbe, hogy mely magyarországi levéltárakban lehetséges az online kutatás, és mely iratokat, iratcsoportokat tettek elérhetővé. Bár a kardinálisabb akadályokat már megemlítettük, a későbbiekben is kitérünk néhány problémára, valamint arra, hogy az online szolgáltatások bevezetése milyen feladatokkal jár, végül az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) új online adatbázisát is bemutatjuk.

E-kutatás a magyarországi levéltárakban

Elsőként a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár indította el e-kutatási szolgáltatását 2010 végén,¹³ amely kezdeményezésből a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesületének gondozásában 2015-ben elindulhatott a *Matricula* nevű oldal, amely egy helyen gyűjtötte össze a magyarországi egyházi levéltárak e-kutatási szolgáltatásait. Még 2015-ben csatlakozott a Váci Püspöki és Káptalani Levéltár,¹⁴ majd harmadikként 2016-ban a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár,¹⁵ negyedikként a Pécsi Egyházmegyei Levéltár 2018 márciusában,¹⁶ végül a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár 2019 júniusában.¹⁷

Mindeközben 2015-ben a Magyarországi Evangélikus Egyház keretei között debütált az Őskereső is, amely 2017-re vált közel teljessé.¹⁸ (Az Őskeresővel párhuzamosan, amely csak anyakönyveket tett közzé, egyéb egyházi iratokat is publikáltak, amely a Hungaricana felületen vált elérhetővé. Az egyház elsősorban könyvtári anyagot tartalmazó, legkorábbi digitalizált anyagai az egyházi MeDit felületén voltak elérhetők. E két utóbbi nem azonos rendszerben és nem azonos tartalommal működik.)

A felsorolt egyházi levéltárak a szolgáltatásaik keretében túlnyomó többségében különféle (születési, keresztelési, bérnálási, házassági és halálozási) anyakönyveket tettek elérhetővé. Ezen iratanyagok közzététele több szempontból is szerencsés: egyrészt a családfakutatók elsődleges forrásai, és a kutatók viszonylag könnyen ki tudják keresni a számukra releváns információkat, levéltári oldalról pedig azért is jók, mert a bennük szereplő adatok védelmi idejét egységesen lehet megállapítani. Az előbb említett tematika

---

¹³ Lakatos, 2020: 59.

¹⁴ Papanek, 2020: 71.

¹⁵ Karlinszky, 2020: 5.

¹⁶ Damásdi, 2020: 60.

¹⁷ Mózessy, 2020: 52.

¹⁸ H. Hubert, 2022: 581.; Kovács, 2022: 130. Bár az Őskereső egy 2023-as hackertámadás miatt sajnálatos módon jelenleg nem működik.

mintájára indult el az AdatbázisokOnline is, ami ugyan jelenlegi formáját 2020-ban nyerte el, de elődjét a Magyar Országos Levéltár már 2009-ben elindította. Az elmúlt 15 év alatt több változás is történt: levéltári integráció (Magyar Nemzeti Levéltár – MNL – létrejötte), illetve Budapest Főváros Levéltára (BFL) üzemeltetőként történt társulása, így jelenleg 21 levéltár 61 adatbázisa közvetlenül kereshető, további 151 adatbázis eléréséhez pedig információt kaphatnak a kutatók.

A felsorolásból a Hungaricana közgyűjteményi portált sem hagyhatjuk ki, ahol számos levéltár és más közgyűjtemények anyagai is megtekinthetők. Utóbbi két oldalon számos adatbázisban egyidejű keresést tudunk végrehajtani, ahol, ha elérhető, azonnal megtekinthetjük a találatához tartozó digitális tartalmakat. Ezek esetében is egységesen megállapíthatóak a védelmi idők, így ahol van digitális tartalom, ott nyilvánosan elérhető minden, csupán néhány helyen kell kivételkezelést alkalmazni a korlátozás alá eső anyagok esetében.

A közlevéltárak közül az ÁBTL indította el elsőként, előbb 2020 elején kísérleti jelleggel, majd 2021 elején hivatalosan is e-kutatás szolgáltatását.¹⁹ A közlevéltárak közül miért pont ez az intézmény és miért pont ekkor? És miért nem teszi közzé az összes iratanyagát az interneten? A kérdésekre adható válaszok e sajátos közgyűjtemény jellegéből adódnak.

Az ÁBTL őrzi többek között²⁰ a BM III. Főcsoportfőnökség iratait, amelyek iránt a rendszerváltás óta hullámzó, de töretlen a társadalmi érdeklődés. A szocialista korszak titkosszolgálati által keletkeztetett iratok számos személyes és különleges adatot tartalmaznak, amelyek nagyközönség általi megismerhetősége igencsak nehézkes a hatályos adatvédelmi jogszabályok miatt. Ezeket az iratokat még a tudományos kutatók számára történő kiadás előtt is át kell olvasniuk a referenseknek, és anonimizálniuk kell a védelmi idő alá eső egészségügyi, kóros szenvedélyre, szexuális irányultságra utaló információkat. Erre vezethető vissza, hogy az ÁBTL-ben kutatók túlnyomó többsége tudományos minőségben kutat. A referensek azt is felügyelik, hogy a kutatók csak olyan iratanyagot kaphassanak meg, amelyek kapcsolódnak az adott kutatáshoz. Ebből már egyértelműen kiderül, hogy az ÁBTL esetében nem lehetséges az iratok olyan módon való közzététele az interneten, mint a fentebb említett egyházi levéltárak vagy az AdatbázisokOnline tartalmi esetében.

Felmerül a kérdés, hogy mindezek ellenére milyen okból vezette be e-kutatás szolgáltatását az ÁBTL? Az intézmény ezzel kívánta tehermentesíteni kutatótermét, illetve szavatolni a biztonságos kutatás lehetőségét a Covid járvány alatt. A nevezett webhelyen a többi hasonló levéltári oldallal ellentétben a felhasználóknak nincs lehetősége szabadon válogatni a digitalizált iratanyagok között, ami a levéltár által őrzött iratok össze-

¹⁹ Cseh, 2021: 5.

²⁰ A 2017-es törvényi változás óta a levéltár jogosult az 1990 után keletkezett titkosszolgálati iratok átvételére is. 2017. évi XCIV. törvény az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700094.TV> (A letöltés ideje: 2025. május 11.)

tételével magyarázható. Az iratanyagok kétharmadát ugyanis dossziék teszik ki,²¹ amelyek a legkülönbözőbb témákra vonatkozóan tartalmaznak információkat, valamint számos személyes és szenzitív adatot is. Ezért is alakult ki az az eljárás, hogy a kutatónak minden egyes alkalommal ki kell kérnie a kutatni kívánt iratanyagot, amelyet azok referense előolvas (szükség esetén anonimizál is), illetve eldönti, hogy az beletartozik-e az adott kutatás tematikájába.

Jogosan merülhet fel az olvasóban a kérdés, hogy a tudományos kutatók mégis hol kereshetik ki a kutatni kívánt iratanyagokat az ÁBTL esetében? 2024 nyaráig a kutatóteremből elérhető THInfo adatbázisában vagy a SpyOne²² online adatbázisban lehetett iratokra, illetve személyek adataira keresni. A kutatni kívánt dosszié/ügyirat²³ jelzetét és tárgyat megadva adhattak le iratkérést az e-kutatás felületén. A kérésről megerősítő e-mailt kapott a kutató, illetve az adott kutatás referense is. Ha az irat beleillett a kutatási témába, akkor a referens a szükséges anonimizálást digitálisan elvégezte, majd a vízjelezett PDF fájlt feltöltötte az e-kutatás felületére. Ez a helyzet változott meg 2024. július 30-án, amikor elindult a Levéltári Információs Rendszer, a LIR.

A Levéltári Információs Rendszer

Az e-kutatást átmeneti megoldásnak szánta az ÁBTL. Mi volt vele a probléma, miért kellett lecserélni? Egyfelől a weboldal tervezésére kevés idő és anyagi erőforrás állt rendelkezésre, azt teljes egészében a levéltár egyik informatikusa fejlesztette Drupal 7 CMS-ben (Content Management System).²⁴ Ennek supportálása eredetileg 2024 elején járt volna le, ám a támogatást végül többszöri módosítással 2025 januárjáig kitolták.

A support nélkül maradt oldal tanúsítványok hiányában védtelen lett volna egy esetleges hackertámadás esetén, és ezt az információbiztonsági kockázatot nem vállalhatta az intézmény. Abból is látszik, hogy rövidebb működési időre tervezték a rendszert, hogy több más hiányzó funkció²⁵ mellett az iratvisszaadás lehetősége sem került bele. A kutatók számára kiadott kutatói példányok jelenleg korlátlan számban és ideig érhetőek el, ami szerverkapacitási problémákat ugyan nem,²⁶ azonban kisebb-nagyobb információbiztonsági kockázatot jelent. Az online rendszerben ugyanis egy adott helyen nagyobb számban gyűltek fel védendő adatokat tartalmazó állományok. A kutatók számára kétséget kizáróan kényelmes, hogy a számukra már feltöltött iratokhoz bár-

---

²¹ Cseh, 2021: 6.

²² A SpyOne adatbázis a belső, központi adatbázis egy speciális, adatvédelmi és technikai okokból szűkített tartalmú, időszakosan frissített verziója volt.

²³ Az adott oldalon ugyanis csak a darabszinten rendezett iratanyagok, elsődlegesen dossziék kikérésére és kutatására volt lehetőség. Minden más iratot továbbra is csak személyesen, papíralapon, a kutatóteremben volt lehetőség kutatni vagy a www.abtl.hu oldalon elérhető fond- és állagjegyzék, illetve a feltöltött raktári nyilvántartások segítségével lehetett kikérni.

²⁴ Cseh, 2021: 11.

²⁵ Hiányzott a hierarchiaböngésző, az irat- és személykereső, illetve az ügyirat/dosszién kívül más szintű leírási egységre történő keresés lehetősége.

²⁶ Cseh, 2021: 11.

mikor hozzáférnek, ezáltal azonban a reprográfiai megrendelések száma is erőteljesen csökkent. Ez a levéltárnak nemcsak bevételkiesést okozott, de voltaképpen a szeme látára létesültek kisebb „árnyéklevéltárak”, amit az egyik saját rendszere idézett elő, hiába próbálta meg korlátozni a jogosulatlan letöltéseket.

Az intézmény az előbb felsorolt indokok mellett azért is döntött új rendszer fejlesztése mellett, hogy az iratkeresés, iratkikérés és megtekintés, valamint a fond- és állagjegyzék és az online elérhető (nyilvános) raktári nyilvántartások, amelyeket eddig külön oldalakon lehetett igénybe venni, a jövőben egy helyen legyenek elérhetőek. A jobb felhasználói élmény megteremtésének szándéka mellett az is közrejátszott az új adatbázis létesítésében, hogy a levéltár az általa őrzött iratanyagokba és azok metaadataiba nagyobb betekintést szeretett volna biztosítani, amit csupán a régi adatbázisok felújításával nem tudott volna megvalósítani.

Az átlag állampolgár az ÁBTL őrzésében lévő iratokról 2024 nyaráig csak a honlapon²⁷ elérhető fond- és állagjegyzék²⁸, illetve az oda feltöltött PDF-ek alapján tudott tájékozódni. A tudományos kutatók az e-kutatáson felül hozzáfértek a SpyOne nevű oldalhoz is,²⁹ ahol személyek, illetve iratanyagok metaadatai alapján iratkereséseket indíthattak. Az oldalon azonban külön személykereső nem volt, illetve ott csak az ügyirat/dosszié szintű leírási egységek és azok metaadatai jelentek meg, a tételeket és sorozatokat reprezentáló leírási egységek hiányoztak, de a találati listákban is csak a legalapvetőbbnek nevezhető metaadatok (iktatószám, tárgy) voltak megtalálhatóak. A SpyOne találati listáit nem lehetett szűkíteni, mivel az ehhez szükséges strukturált adatok hiányoztak. Egy adott leírási egység részletes nézetében ugyan áttekinthetőek voltak az aktuális irat metaadatai, de az irat helye a levéltári struktúrában nem látszott (többek között azért, mert a struktúra is hiányos volt), sem pontos jelzete nem volt (csak a dossziéi iktató- és törzsszáma látszott), illetve a hozzá csatolt személyrekordokat sem lehetett új lapon megnyitni.

A változás 2024. július 30-án következett be, a Levéltári Információs Rendszer elindulásával. A nevezett adatbázishoz minden érdeklődő³⁰ szabadon hozzáférhet, ahol az egyszerű és összetett keresési módok mellett a direkt személykeresés is elérhetővé vált, illetve ide költözött át az ÁBTL honlapjáról az élő fond- és állagjegyzék is.

Mivel az új adatbázisban minden szintű leírási egység megtalálható, így a találati listákban akár több szintű leírási egységek is megjelenhetnek, több szempont alapján (szintek, évkörök, földrajzi helyek, tárgyszavak) szűrhetőek, sőt exportálhatóak is (CSV, Excel vagy PDF formátumban). Az is feltűnhet a felhasználóknak, hogy a korábbi rend-

²⁷ Az ÁBTL honlapja 2024 elején újult meg. Előtte évekig a fond- és állagjegyzék lenyitogatható menüben volt, ahol az adott rendszerezési szintre kattintva az adott raktári nyilvántartást külön lehetett tölteni. Az új weblap bevezetése után átmenetileg egy órás PDF-be gyúrva volt elérhető a levéltár hierarchiája és raktári nyilvántartásai.

²⁸ https://www.abtl.hu/iratok/segedletek/fond_allagjegyzek (A letöltés ideje: 2024. február 20.) A nevezett oldalon a lenyitható levéltári hierarchia utolsó szintje valóban az állag volt.

²⁹ A nevezett oldalra a LIR 2024. július 30-ai bevezetését követően már nem lehet belépni.

³⁰ A hozzáférhetőségre és jogosultsági szintekre a publikus adatok kapcsán még részletesebben visszatérünk.

szertől eltérően itt konkrét személyekre lehet rákeresni, és nem csak az iratokat keresheti személyes adatok megadásával. További újítás az is, hogy akár több érintett személy alapján kereshet iratot a felhasználó.³¹

Megelőző munkálatok

Vajon milyen munkálatok előzik meg egy új adatbázis bevezetését? Az ÁBTL munkatársai milyen konkrét feladatokat végeztek el, illetve milyen problémákat azonosítottak a rendszer tervezése és bevezetése során?

Az ÁBTL összesen 4600 iratfolyóméternyi³² anyagot őriz, amelynek mintegy kétharmadát dosszié típusú iratok teszik ki. Ezek a korábbi adatbázis(ok)ban könnyen megfeleltethetők voltak leírási egységeknek,³³ így azokat 90%-ban fel is vették az adatbázisba.³⁴ A belső adatbázis (THInfo) 2001-es elindulásakor csak ezekkel a leírási egységekkel operált és csak később, a szaklevéltárrá alakulás után kezdődött meg a felső- és középszintű leírási egységek felvétele és a levéltári struktúra digitális leképezése. Mivel a levéltár fontosabbnak tartotta az iratok tartalmi feltárását, mint a digitális struktúraépítést, így a dossziék struktúrába történő besorolása a LIR projektig elmaradt. Lényegében az ÁBTL állagszint alatt nem rendelkezett böngészhető levéltári hierarchiával, egy-két irategyüttest leszámítva. Az intézmény e hiányossága azonban nem mondható egyedinek a levéltári szakmában, az MNL és a BFL által használt scopeArchive-ban is sokáig hasonló volt a helyzet.³⁵

Mi a jelentősége annak, hogy a levéltár digitálisan is kialakította a levéltári struktúrát? A LIR elindulásáig az ÁBTL kutatói digitális iratkereséseik során meg voltak fosztva annak lehetőségétől, hogy egyből láthassák, hogy egy adott irat pontosan hol helyezkedik el a levéltári hierarchiában, ami nélkülözhetetlen az iratok kontextusának megértéséhez. Vannak ugyan papíralapú segédletek, de azok a 21. században már kissé anakronisztikusnak, de legalábbis nehézkesnek számítanak. Sokkal kézenfekvőbb, ha a kutató az adott irat részletes nézetében egyből láthatja, hogy az hol helyezkedik el a levéltár struktúrájában. Mi több, a felettes leírási egységekre kattintva tovább tallózhat, elolvashatja azok tartalmi leírásait, és megnézheti, azokon belül milyen más iratok találhatóak, vagyis tovább böngészhet kapcsolódó iratok után.

Az ÁBTL negyedmillió dosszié/ügyirat típusú leírási egységéből körülbelül 70 000³⁶ darab besorolása történt meg 2018-ig. A levéltár teljességre törekvő digitális struktú-

³¹ Ennek neve személygyűjtős vagy pool-os keresés.

³² 2025. február 17-én ez a szám pontosan 4612,83 iratfolyóméter volt.

³³ Cseh, 2021: 5–6.

³⁴ A maradék 10%-nyi dosszié felvétele egyszerűen azért maradt ki, mert a felvétellel megbízott kollégák hirtelen más feladatot kaptak.

³⁵ „A scopeArchiv bevezetése előtti gyakorlat szerint nemcsak a papíralapú, hanem az elektronikus nyilvántartás legalsó szintje is az állag volt, az ez alatt elhelyezkedő szinteket pedig nem tekintették önálló nyilvántartási egységnek a törzskönyvi nyilvántartás logikájának megfelelően.” Kohút-Laczlavik, 2019: 47.

³⁶ 3.1.1. és a 3.1.2. állag alá tartozó B- és M-dossziék.

rájának építése az említett évben indult, és az addig felvett rekordok besorolása 3 évig tartott, amely folyamat során 180 000 dosszié/ügyirat került a helyére. A feladat azonban nem csupán arról szólt, hogy a rekordokat besorolták³⁷ a hierarchiába: sok esetben ugyanis az állag alatti struktúrát is ki kellett találni. Több esetben ugyanis a raktári nyilvántartások nem egyértelműen definiálták, hogy pontosan milyen rekordtípusnak felelnek meg az ügyirat fölött álló levéltári szintek. A besoroláson túl a hagyományos (papír-alapú) segédletek tartalmát összehasonlítottuk az adatbázis tartalmával, és ahol számbeli eltérést tapasztaltunk, feloldottuk az anomáliát. Ez a gyakorlatban általában azt jelentette, hogy valamiért kevesebb leírási egység szerepelt az adatbázisban, mint a raktári nyilvántartásban; ilyenkor manuálisan vagy nagyobb számú hiányosság esetén betöltősablonnal felvettük és helyére tettük az addig hiányzó rekordokat,³⁸ ha pedig egy iratról két vagy esetleg több digitális leképeződés készült, azokat egyesítettük. E munka során tovább egységsítettük a leírási egységeket (például dossziék) iktatószámainak írásmódját, illetve a hierarchiában megjelenő iktatószámok elől eltávolítottuk az állagokra vonatkozó információkat.

Miután az összes,³⁹ korábban létrehozott leírási egységet a helyére soroltunk, egy hierarchiaépítéssel kapcsolatos feladat maradt hátra: megírni minden addig felvett leírási egység teljes jelzetét. Az ÁBTL ugyanis az Elektronikus Levéltári Portálhoz hasonlóan egy rekordhoz kétféle hivatkozást használ: egyet, amelyet a hierarchiában mutat meg, és egy másikat, amelyet az adott leírási egység részletes nézetében, illetve a találati listákban jelenít meg. Előbbiben az ISAD(G) szabványnak megfelelően újabb szinten csak az újabb információt jeleníti meg, ami akár lehet csupán csak maga az iktatószám is. A másik pedig, amire „teljes jelzetként” utaltunk, az a levéltári iratanyag szabványos jelzete, ez minden esetben tartalmazza az országkódot (HU), az intézmény azonosítóját (ÁBTL), az adott levéltári törzsszámot,⁴⁰ alsóbb leírási egységeknél pedig tartalmazhatja a sorozat- és/vagy tételszámot és az(ok) rövidített jelét (s./t.), valamint az irat iktatószámát. E teljes jelzeteket szintén SQL (Structured Query Language – Strukturált Lekérdezőnyelv) utasítással készítettük el a legmagasabb szintből kiindulva, a magyar levéltári hagyományoknak megfelelően.

³⁷ Egy- vagy kétszáz rekordnál a levéltáros még nekilát manuálisan a rendezgetésnek, de több ezer vagy tízezer rekord esetében más utat kell választani: az adatbázis nyelvén kell kérésünket megfogalmazni. Esetünkben SQL kódokat írtunk, hogyan is rendezze az adatbázis a rekordokat. Ennek során többségében levágtuk a „felesleges” karaktereket, majd kértük, hogy számként értelmezze a karakterláncolatokat. Ezt ugyan követte valamennyi manuális utómunka, de ez elenyésző erőfeszítés volt ahhoz képest, amit magával a programmal elvégeztettünk.

³⁸ A 2.7.1. állag alá tartozó Napi Operatív Információs Jelentések betöltő sablonjai például a Covid alatt készültek el home office-ban.

³⁹ Kevesebb mint 400 leírási egységet nem soroltak be, ami azzal magyarázható, hogy azokat korábban nem megfelelő (magasabb vagy alacsonyabb) leírási egység szintjén vették fel. Ez azért okozott problémát, mert a régi rendszerben nem volt lehetőség a rekordok szintjét megváltoztatni, így a helyzetet csak új rekordok felvételével és a kapcsolatok átkötésével lehetett volna megoldani. Azonban a legtöbb ilyen rekordhoz akár több ezer kötődő személyrekord is kapcsolódhatott, így ezeket a rekordokat az új rendszerben konvertáljuk majd át a megfelelő szintre és illesztjük be véglegesnek szánt helyükre.

⁴⁰ E levéltári szinteket a fentebb már említett 2017-es törvényi változást követően alakítottuk ki.

A leírási egységek kapcsán az iratok digitalizálásáról e tanulmányban nem lesz szó részletesen, azt azonban elárulhatjuk, hogy a tervek között szerepel a védendő adatokat nem tartalmazó iratok LIR-en történő megjelenítése.

A levéltár adatbázisának másik, értékes objektuma az iratokban megemlített személyek rekordjai. Jelenleg kicsit több mint egymillió személyrekord található az adatbázisban, ahol a jobb kereshetőség érdekében elvégeztük a legszükségesebb adattisztításokat. Elsőként azon személyek rekordjait vontuk revízió alá, akik esetében a születési vagy a halálozási dátumnál 1800.01.01. szerepelt,⁴¹ vagy a születési dátum – valamely hiba folytán – későbbi volt, mint a halálozási. Minden ilyen esetben a szükséges ellenőrzést és korrigálást a levéltár munkatársai manuálisan végezték. A levéltár érvényes adatrögzítési útmutatója szerint a személynevekhez járuló esetleges előtagok (dr., özv, ifj., id. stb.) a név után írandók. Számos esetben előfordult azonban, hogy azokat mégis a név elé vették fel a munkatársak. Ezeket az anomáliákat, illetve a rövidítések egységesítését is SQL utasításokkal javítottuk ki. Megkezdtük továbbá az iratokban szereplő személyek születési és halálozási helyének, valamint lakcímadatainak tisztítását is. A közeljövőben ugyanis e mezőket automatikusan kiegészülővé (autocomplete) szeretnénk tenni, ezzel is megkönnyítve a keresést. Az iratokban szereplő személyek neve és földrajzi vonatkozású adatai annyiféle variációban szerepel, hogy azok kezelését és visszakereshetőségét csak névterek alkalmazásával lehet majd kezelni.

Mindamellet, hogy a LIR-ben minden korábbinál jobban strukturált adatok keresésére van lehetőség, illetve magasabb szintű szolgáltatások is elérhetőek lettek, elkerülhetetlenné vált a megismerhetőségre vonatkozó jogok és az adatvédelmi problémák azonos módon való kezelése is.

Biztonság, jogosultsági szintek, „titkos” és publikus információk a LIR-ben

Kik és milyen mód(ok)on léphetnek be az adatbázisba és milyen adatokat láthatnak? Mivel a SpyOne leállítását nemigen lehetett tovább halogatni, ám a bevezetendő adatbázis adattartalma még bőven tartalmazott adattisztítási feladatokat,⁴² így a bevezetési célközönségül a szélesebb publikum helyett a tudományos kutatókat választotta a levéltár.⁴³

---

⁴¹ Ez a sztenderd dátum jelenik meg adatbevitelkor, pontosan azért, hogy egy esetleges ellenőrzéskor indikálja azt, hogy nem adtak meg dátumot. Érdeemes megjegyezni, hogy a THInfo rendszerében csak nap pontosságú dátumot lehet megadni, ám az új rendszerben bevezették a hónap és az év pontosságút is.

⁴² Kereshetőségi, karbantartási szempontból is az a legkívánatosabb, ha egy adatbázis adattartalma a lehető konzekvensebb, de egy folyamatos használatban lévő rendszerben az adattisztítás igazából sosem ér véget.

⁴³ A LIR bevezetésekor ezért sem volt semmilyen nagy sajtóesemény.

Biztonság

Az új rendszer élesítése előtt az ÁBTL minden aktív tudományos kutatóját, illetve minden SpyOne felhasználóját elektronikus levél útján tájékoztatta a SpyOne közeljövőben történő megszűnéséről, valamint arról, hogy annak funkcióját a LIR fogja átvenni. Az indulás napján 492 személy kapott olyan linket tartalmazó e-mailt, amivel lehetőségük volt 48 órán belül aktiválni a levéltár által elkészített profilját. A linkre történő kattintás és a profil aktiválásának menete (ma is) a következő: a LIR használati feltételeinek elfogadása után választani kell, miként kívánjuk véglegesíteni profilunkat. Választható egyrészt a Központi Azonosítási Ügynökkel (KAÜ)⁴⁴ történő belépés,⁴⁵ illetve autentikátor segítségével történő kétfaktoros azonosítás lehetőség is. Utóbbi esetben a kutató e-mail címe lesz a felhasználónév, míg a jelszógenerálás a következőképpen zajlik: a felhasználó az e-mailes linkre kattintva elfogadja az alkalmazás felhasználási feltételeit, majd válaszol a biztonsági kérdés(ek)re. Ezután a felhasználó adja meg az új erős jelszavát,⁴⁶ ezt követően egy Quick Response-kód (QR-kód) jelenik meg az oldalon, amelyet egy mobilkészletre előre telepített autentikátor programmal⁴⁷ kell beolvasni a társításhoz.⁴⁸ Ezután az autentikátor programból olvashatóak ki a második faktorként megadandó 6 jegyű TOTP (time-based one-time password) kódok, amelyek 30 másodpercenként frissülnek.⁴⁹

Joggal merül fel a kérdés (főként azokban, akik használták a SpyOne-t), hogy miért kell ennyire megnehezíteni a LIR-be⁵⁰ történő belépést? Egyfelől a SpyOne bevezetése óta jogszabályi változások⁵¹ történtek, illetve az új rendszerben több adat érhető el,

⁴⁴ Ez később kiegészült a Digitális Állampolgárság Program (DÁP) alkalmazással történő azonosítással.

⁴⁵ A KAÜ-s belépési mód évek óta bevált módon működik az Elektronikus Levéltári Portálon.

⁴⁶ A jelszó erősségre vonatkozó szabályok a LIR adott felületén a súgóban megtalálhatóak.

⁴⁷ A levéltár a Google Authenticatort javallotta használni, de más, például Microsoft Authenticatorral is működik.

⁴⁸ A levéltár ügyfélszolgálatának munkatársai az indulás környékén számos olyan esettel találkoztak, amikor a kisebb digitális jártassággal rendelkező felhasználók nem értették, miért nem jelenik meg második belépés alkalmával is a QR-kód. Mint kiderült, ezen esetekben a QR-kód társításához nem az autentikátor programot, hanem egyszerűen az okostelefon kameráját használták. Ezen esetekben a kamera AI funkciója felismerte a kódban az összekapcsolásra vonatkozó utastást, automatikusan megnyitotta és társította is az autentikátor programot, majd megjelenítette a 6 számjegyű TOTP kódot, a felhasználó ezt beírta és sikeresen elindította az első munkamenetet. A második bejelentkezésnél azonban a LIR-rendszer nem ajánl fel QR-kódot, csak TOTP kódot kér, így a felhasználó megakadt a bejelentkezésnél.

⁴⁹ A sikeres kétfaktoros fiók beállítása után lehetőség van KAÜ-fiók társítására is. Azért is ajánljuk, hogy a felhasználó először ezt a belépési módot válassza és csak utána társítsa profiljához a KAÜ azonosítást, mert így, ha a KAÜ szolgáltatásai valamilyen okból nem lennének elérhetőek, akkor is be tud lépni.

⁵⁰ Bár a kezdeti elképzelés az volt, hogy egy oldalon valósulnak meg a nagyközönség által elérhető kereső és a profilokkal kapcsolatos adminisztratív funkciók is, de ez végül nem így történt. A nagyközönség által elérhető felületet a fejlesztők nevezték el LIR Online-nak, míg az adminisztratív felületet LIR admin-nak, ami csak a Levéltár IP címéről érhető el.

⁵¹ Például a 2003. évi III. törvény bizonyos rendelkezéseit módosította a 2017. évi XCIV. törvény, illetve az általános adatvédelmi rendelet (GDPR) is érvénybe lépett.

strukturáltabban, jobban kereshető formában. Másfelől a rendszer tervezésekor az információbiztonsággal megbízott vállalkozás⁵² magas (4-es) szintűnek ítélte meg annak kiberbiztonsági besorolását, a benne tárolt személyes és szenzitív adatok sokasága miatt. A követelmények szintjére lefordítva ez KAŰ integrációt vagy kétfaktoros azonosítás használatát írta elő. Szerencsénkre a magyar társadalom jelentős része⁵³ már rendelkezik KAŰ-fiókkal, és azt már nemcsak kormányhivatali ügyek intézésére használja. Az ÁBTL is készített iratbetekintéssel és kutatással kapcsolatos formokat (űrlapokat), amelyek KAŰ-s azonosítást követően tölthetők ki és nyújthatók be, ami helyettesíti a személyes azonosítást.⁵⁴ Bár korábban sok kétely merült fel a levéltár részéről, hogy esetleg ezeket használva majd nem akarnak az intézményhez fordulni az állampolgárok és a kutatni szándékozók, de végül az érintettek pozitívan álltak az ügyfélkapus megoldásokhoz.

A KAŰ ugyan elegendő lett volna a magyar állampolgársággal rendelkező tudományos kutatók kiszolgálásához, azonban gondolnunk kellett azokra a honfitársainkra is, akik nem rendelkeznek KAŰ fiókkal, illetve a külföldi kutatókra – elsődlegesen számukra alakítottuk ki a LIR-es kétfaktoros belépési módot.

De mi a megoldás az olyan kutatók esetében, akiknek nincs KAŰ-fiókjuk és nem rendelkeznek olyan okoseszközzel sem, amelyre autentikátor programot lehet telepíteni?⁵⁵ Számukra is létrehoztunk LIR-profilt, ők azonban csak a levéltár kutatótermében található számítógépekről tudnak belépni. A kutatóteremi terminálokra a LIR-felhasználók, ha megadják felhasználónevükhöz tartozó jelszavukat, egyből be tudnak lépni a rendszerbe, itt ugyanis nincs digitális második biztonsági faktor. E munkaállomások IP-címeit ugyanis kivételként kezeli a LIR, ezért nem kér sem autentikátor társítást, sem TOTP kódot. A második faktort ugyanis a kutatótermi felügyelő által történő „face to face” azonosítás helyettesíti, amit egyébként is elvégeznek a levéltárosok minden személyesen megjelenő kutató esetében.

Hozzáférés az információkhoz

Mennyivel több információhoz férhet hozzá egy tudományos kutató az átlag állampolgárhoz képest? A tudományos kutatói jogkörrel rendelkező felhasználók a bejelentkezést követően minden leírási egységet és személyrekordot láthatnak, ezzel szemben

⁵² Az információbiztonsági feladatokat kezdetben a Kancellár.hu Zrt., majd a KÜRT Zrt. végezte.

⁵³ A KAŰ-t nagyobb számban először az aktív dolgozók kezdték el használni, miután annak integrációja megvalósult a Nemzeti Adó- és Vámhivatal rendszereivel.

⁵⁴ A szimpla ügyfélkapu 2025. január 16-i kivezetése és a Digitális Állampolgárság Program (DÁP) elindulása okozott némi fennakadást. A DÁP ugyan alkalmas volt már felvitt 4T adatok validálására, így a LIR-be történő beléptetés integrálása gond nélkül lezajlott, a probléma a DÁP-os autentikálással indított ügyintézésnél volt. Az alkalmazás ugyanis nem adta át és nem töltötte ki az ügyintézési formokat, illetve 2024 végén még nem rendelkezett tesztkörnyezettel sem, ami megnehezítette az integrációt.

⁵⁵ Akiknek nincs okostelefonjuk vagy arra nem akarnak TOTP alkalmazást telepíteni, azoknak a Veriflyr és TOTP.app kínál megoldást.

a bejelentkezés nélküli felhasználók és a magánkutatók⁵⁶ csak a publikusként megjelölt rekordokat. De melyek is ezek?

Az adatbázis-építés során minden leírási egységet és minden személyrekordot ellátunk azzal a minősítővel, amelyet a leírási egységeknél sorozatszintig publikusra állítottunk, minden más esetben nem publikusra. Számos iratanyag tárgya ugyanis neveket tartalmaz, amelyeket a személyes és különleges adatok védelme miatt nem tehetünk közzé. A levéltár azonban törekszik arra, hogy az átlagos érdeklődő a lehető legtöbb adathoz juthasson hozzá, ezért célul tűzte ki, hogy folyamatosan felülvizsgálja és publikussá teszi iratanyagainak metaadatait.⁵⁷ E publikusként megjelölt leírási egységek mindenki számára megjelennek a találati listákban, részletes nézetben minden metaadatuk olvasható. A leírási egységhez kapcsolt személyekből azonban csak azok a személyrekordok látszanak, amelyeknek lejárt a törvény által előírt védelmi ideje és a levéltár munkatársai azokat publikussá tették.

Az adatbázis 114 510 publikus személyrekorddal indult el, ez a szám a következő személyek halmazából tevődött össze: mindazok, akik a BM hivatalos alkalmazottai⁵⁸ voltak és az ÁBTL archontológiai adatbázisában⁵⁹ szerepelnek; vagy legalább 30 éve elhaláloztak, illetve amennyiben halálozási dátumuk nem volt ismert, de születési évüktől eltelt már több mint 120 év.⁶⁰

A rendszerben választható egyszerű és összetett keresési mód, személykereső, valamint a hierarchiaböngésző. Az intézmény aktuális fond- és állagjegyzékében a levéltári leírások hierarchikusan épülnek fel,⁶¹ s ezt a struktúrát tükrözi az adatbázis is. A megfelelő fond vagy állag megtalálása után annak tartalma sokszor a levéltári struktúra böngészésével tekinthető át a legjobban. Sorozatszintig mindenki megismerheti az itt közzétett adatokat és az adott szinthez tartozó segédleteket.⁶²

⁵⁶ A magánkutatókat még nem vettük fel a rendszerbe, de ez a közeljövőben várhatóan megvalósul. Ezt követően az anonim felhasználók és a magánkutatók között a következő különbségek lesznek: utóbbiak hozzáférnek saját kutatásuk/kutatásaikhoz, a kosár funkcióhoz, illetve online olvashatják a számukra kiadott iratanyagokat. A kereséseik alapján megjelenő találati listák azonban nem foglalkoznak több adatot tartalmazni, mint az anonim felhasználókéi.

⁵⁷ Jelenleg a tételek átvizsgálása zajlik, amelyek nagy része (4898 tétel) a közeljövőben meg fog jelenni a publikus tartalmak között. A metaadatok után azt is célként fogalmazta meg a levéltár, hogy a publikusként megjelölt és digitalizált anyagokat online olvasásra is közzé fogja tenni.

⁵⁸ A „hivatalos alkalmazott” fogalmát lásd: 2003. évi III. törvény 1. §

⁵⁹ ÁBTL Archontológia (A letöltés ideje: 2025. május 22.)

⁶⁰ A 2003. évi III. törvény értelmében, ha a megfigyelt (érintett) halálozási éve nem ismert, a születési évét követő 91. év január 1-ét lehet adatait nyilvánosságra hozni. – 2003. évi III. törvény az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0300003.tv> (A letöltés ideje: 2025. május 11.)

⁶¹ A levéltár fondjainak és állagjainak kialakításáról részletesen lásd: Tóth, 2012: 1–10.

⁶² A publikus leírási egységek száma a közeljövőben várhatóan körülbelül 5000 tétellel fog bővülni. Ezek olyan publikus tartalmú leírási egységek, amik ez eddig csak a raktári nyilvántartásokban jelentek meg, de mivel a LIR ezekben a PDF-ekben nem keres, így úgy döntöttünk, hogy ezeket is nyilvánossá tesszük.

Az egyszerű keresés menü használatával (a keresőmezőbe írt kifejezéssel) szabad szavas keresést tudunk indítani. Keresendő kulcsszóként épp úgy megadhatunk személynevet, mint eseményt, tárgyszót vagy helyszínt. E keresés során a program a leírási egységek következő metaadatai között keres: „jelzet”, „tárgy”, „kivonat”, „irat évköre” és „téma évköre” mezők. A keresősávba beírt kulcsszavaknál alkalmazhatók a helyettesítő karakterek (* és ?), illetve a többszavas keresőkifejezés pontos keresésére szolgáló idézőjelek („ ”). Ezt az általános keresési formát első tallózáshoz ajánljuk. Ez a keresés több mező adataiban is keres, így lehetséges, hogy annak eredménye túlságosan széles spektrumú lesz. Ha ez bekövetkezik, akkor a találati listánkat a szűrők segítségével pontosíthatjuk.

Ha határozottabb elképzelésünk van arról, hogy hol és mit keresünk, akkor érdemes lehet az összetett keresést vagy a levéltári struktúra böngészését használni. Az összetett keresés során egy vagy több mezőben tudunk megadni keresőkifejezéseket,⁶³ ennek segítségével kereséseinket specifikussá tehetjük. Érdemes odafigyelni arra, hogy az egyszerű kereséssel ellentétben itt csak a megadott mezőben fut le a keresés, például: „jelzet”, „tárgy”, „évkör(ök)”, „település” metaadatokban. Tehát minél több adatot adunk meg a keresés elindítása előtt, annál pontosabb találati listát kapunk. A keresőmezők többsége szabad szavas keresést tesz lehetővé, azonban némelyik mező (például: „ország”, „megye”, „település”) választólistával segíti a kutatást.⁶⁴

A kapott találati listán szerepelnek a keresési eredményeink, amelyeket a bal oldali sávban elhelyezett szűrőkkel tovább árnyalhatunk. Ezek az úgynevezett dinamikus szűrők csak olyan szűrési feltételeket ajánlanak fel, amelyek megtalálhatók az adott találati halmazban. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a „település” szűrő például csak akkor ajánlja fel a Budapest kifejezést, ha a találati listánkban van olyan leírási egység, amelyben szerepel települési metaadatként „Budapest”.

A találati listát kétféle módon tudjuk böngészni: táblázatos, illetve részletes megjelenítési módban. Emellett le is tölthetjük az aktuálisan megjelenített oldal találatait, illetve különböző paraméterek szerint sorba is rendezhetjük keresésünk eredményeit.

A személykereső az összetett kereséshez hasonlóan akár több mező adatai alapján történő kombinált keresést is lehetővé tesz. Kereshető adatok: „név”, „anyja neve”, „születési név”, „a születés helye és ideje”, „foglalkozás”, korabeli „lakcím (település)”, illetve „a halálozás helye és ideje”. A többi keresési módhoz hasonlóan a védendő adatok (a publikus flagek) miatt a személykereső is eltérő eredményeket hoz ugyanarra a keresési kifejezésre annak függvényében, hogy azt tudományos kutatói vagy átlagos felhasználói jogkörrel végezzük el.

⁶³ Az összetett keresésnél éppúgy használhatók a helyettesítő karakterek és a keresést pontosító speciális jelek, mint az egyszerű keresés esetében.

⁶⁴ Az „ország” és „település” mezőben csak olyan lehetőségeket ajánl fel a rendszer, amelyek megtalálhatók az iratokban (a „megye” kereső csak Magyarország megyéit tartalmazza 1950 és 1990 közötti elnevezéseikkel). E mezők azonban a publikus felhasználók számára nem jelennek meg.

A két jogkör továbbá abban is különbözik, hogy ha egy adott személyrekord részletes nézetét egy tudományos kutató nyitja meg, akkor ő a részletes adatokon⁶⁵ túl látja azt is, hogy az adott illető melyik leírási egységekhez kapcsolódik.⁶⁶ A személykeresőt azért is tettük mindenki számára elérhetővé, mert abban bízunk, hogy ha valaki megtalálja saját magát vagy egy adott felmenőjét, akkor nagyobb valószínűséggel keresi meg a levéltár iratbetekintési kéréssel, hiszen már tudja, hogy megkeresése pozitív eredménnyel jár.

A fentieket összegezve arra a következtetésre jutunk, hogy a hagyományos kutatáshoz hasonlóan a LIR rendszerben is a tudományos kutatók férnek hozzá a legtöbb adathoz, hiszen ugyanazon jogszabályok vonatkoznak rájuk a kutatóteremben, mint a digitális térben. A digitális rendszerben az átlag állampolgár szélesebb körű megismerési lehetőségekkel rendelkezik, mint az analóg kutatás során, ez azonban nem a levéltár nagyvonalúságának, hanem a technológiai lehetőségeknek köszönhető.

Mi várható a jövőben?

A közeljövőben több új funkcióval bővül a LIR rendszere: minden regisztrált, aktív kutató láthatja majd aktuális és minden korábbi ÁBTL-es kutatását, korábbi iratkéréseit, új iratkéréseket adhat le és másolatokat rendelhet meg. A felsorolt funkciók az Elektronikus Levéltári Portálon már régóta elérhetőek, e területen az ÁBTL „csupán felzárkózik” az MNL és a BFL mellé. Az ÁBTL-nek miért csak most sikerül e szintet megugrania? – tehetjük fel jogosan a kérdést. A válasz abban rejlik, hogy az ÁBTL megalakulása óta biztonsági okokból a fő rendszerét offline környezetben működteti, ami eddig nem tette lehetővé a közel valós idejű ügyintézését. Ugyan több olyan oldalt is életre hívott, ami javított az információáramláson, ilyen volt a SpyOne és az e-kutatás⁶⁷ is, de ezek az oldalak adatokkal való feltöltése nem volt rendszeres, illetve előnyeiket csak a tudományos kutatók élvezhették.

A nagy változást a levéltár új adatbázisai, az ÁBTLInfo és a LIR, vagyis a belső és a külső adatbázis együttesen hozzák el, mivel ezeket a rendszereket úgy tervezték meg, hogy képesek legyenek adatsomagokat képezni és fogadni egymás, illetve az ÁBTL iktatórendszere, a DMS One között. A témában jártas olvasók jogosan jegyezhetik meg, hogy az adatsomagok átadása-átvétele nem számít nagy teljesítménynek, de akkor az ÁBTL miért ír mégis ennyire részletesen erről? Az ÁBTL adatszinkronizációja azért számít egyedinek, mert egy offline és egy online rendszer üzemeltetése zajlik párhuzamos, s mindkét rendszerben egymástól függetlenül keletkez(het)nek új információk,

⁶⁵ A közeljövőben a további címadatokon túl a másodlagos születési és halálozási adatokat is reprezentálni szeretnénk.

⁶⁶ Publikus felhasználók számára egyelőre még azért nem érhető el a funkció, mert a számos leírási egység tárgya személyes adatot (nevet) tartalmaz, amit számukra nem mutathatunk meg, azonban ha csak az iratanyag jelzetét mutatjuk meg, az visszas hatást kelthet a felhasználókban.

⁶⁷ Cseh, 2021: 5–11.

amelyeket a másik rendszernek át kell adni.⁶⁸ Mivel a rendszerek egymástól teljesen elkülönülnek, így az adatmozgatást megelőzően a levéltár informatikusai létrehozzák az adatsomagokat, amelyeket egy adathordozó eszköz segítségével juttatnak el a célrendszerbe,⁶⁹ hogy oda is bekerüljön a friss információ.

A következőkben ismertetett funkciók azt követően válnak majd elérhetővé, hogy a levéltár az új belső rendszert élesre állítja. Ezt követően a kutatók időpontot foglalhatnak majd a kutatóterembe, iratokat kérhetnek ki és tekinthetnek meg, valamint reprográfiai megrendeléseket is leadhatnak majd. Az iratkikérés funkció a levéltár szolgáltatásai között nem számít újdonságnak, hiszen az jelenleg is elérhető az ÁBTL e-kutatás oldalán. Gyakorlatilag az e-kutatás iratkikérés és iratmegtekintés funkciója költözik majd át a LIR-be, ahol azonban már nemcsak dosszié/ügyirat szintű leírási egységeket kérhetünk ki, hanem tétel- és annál alacsonyabb szintű iratanyagokat is. A leadott iratkérések kéréslapokként a „kutatásaim/kéréseim” menüpontban is megjelennek, ezek státuszállapota is segíti majd a kutatókat. Az iratkérésről és a másolatmegrendelésről automatikus e-mailes visszaigazolást is küld majd a rendszer, így a felhasználó nyomon tudja követni, hogy pontosan mit és mikor rendelt meg. Az eddig csak papíralapon kérelmezhető hálózati azonosítási kérelmek⁷⁰ elektronikus leadására is lehetőség lesz a LIR-ben.⁷¹

Az integrált rendszer előnye,⁷² hogy sokkal kényelmesebb lesz egy felületen iratot keresni, kosárba⁷³ helyezve kikérni,⁷⁴ majd ugyanezen a felületen elolvasni a digitalizált anyagot, a jelenlegi fragmentált helyzethez képest. Szembetűnő különbség lesz továbbá, hogy amint az iratolvasás a LIR-be kerül, egy kutatásnál egy időben maximum 25 leírási egységet⁷⁵ (digitalizált és papíralapú iratanyag együttesen) lehet kikérni. Ezzel arra

⁶⁸ Például míg a belső rendszerben a levéltár munkatársai személyrekordokat vagy leírási egységeket visznek be/módosítanak, addig a külső rendszerben a kutatók adnak le különböző kéréseket.

⁶⁹ A rendszer gördülékeny működéséhez napi két adatszinkronizációt terveztünk be.

⁷⁰ Ezen kérelem során a kérelmező megismerheti az érintett (megfigyelt) személyről jelentő hálózati személyi kilétét, amelyet az érintett állampolgárokon túl a levéltárban kutatók is elérhetnek, amennyiben a kért azonosítás illeszkedik kutatási témájukba. A kérelmek megválaszolásakor a levéltár az általa kezelt iratok alapján megkísérli azonosítani a hálózati személyt. Ha az azonosítás egyértelműen elvégezhető, a levéltár kiadja a kérelmező számára a hálózati személy azonosításához szükséges iratok másolatát.

⁷¹ Kapacitási okokból egy kutatáson belül egyszerre két formanyomtatvány adható le, és ameddig ezeket nem válaszolják meg, addig újabb ilyen kéréseket nem lehet leadni.

⁷² Hasonló integrált rendszer volt a Magyar Levéltári Portál elindulása is. Toma, 2022: 72–74.

⁷³ A rendszerben számos olyan rekord található, amely olyan iratanyagot jelöl, amely nem került vagy már nincs a nevezett iratórzóban, vagy tudjuk róla, hogy 1990 előtt megsemmisítették. Ezen iratokat is rekordként rögzítette adatbázisába a levéltár, hogy ezzel is segítse az állambiztonsági szervek irattermelésének megértését. Hisz ezen hagyományos vagy „analóg” iktatókönyvekben rögzített információk is adategyüttesnek számítanak, és az iratok szempontjából csak az a lényeges, hogy azokat az adott szerv egyszer életre hívta. Lásd: Bényei, 2022: 156. Ám ezek a megsemmisített vagy nem tisztázott holléti iratanyagok nem helyezhetők kosárba, így nem is kérhetők ki.

⁷⁴ Az ügyiratdarab szinten még nem feldolgozott anyagokat szabad szöveges kérešként lehet majd kikérni.

⁷⁵ Ez a levéltár által nyújtott alapszolgáltatás által kikérhető mennyiség. Középtávon ezt fizetős csomagok megvásárlásával lehet majd növelni.

próbáljuk sarkallni a kutatókat, hogy a kutatótermi kikéréshez hasonlóan adják vissza⁷⁶ a már nem használt digitális kutatói példányokat.⁷⁷ Ez ugyanis nemcsak információbiztonsági kockázatot jelent, de hosszú távon tárhelyszolgáltatási problémákat is okozhat. A kiadandó digitális kutatói példányokat minden kutatónak minden egyes esetben külön fogjuk létrehozni, 4T⁷⁸ adataikkal titkosítjuk, s egy központi fájlszerveren helyezük el, amivel a rendszer biztonságát kívánjuk erősíteni. Ezáltal, ha egy hacker betörne az oldalra és sikeresen lelopna egy tetszőleges fájlt, annak feltörésével igencsak meggyűlne a baja. Hiszen a fájlszerveren⁷⁹ csak egy hivatkozást találna, amiből nem derül ki, hogy az melyik kutatáshoz és kutatóhoz tartozik, a kutató személye ismeretének hiányában pedig a 4T-s titkosítás feloldása is igencsak nehéz lenne.

A rendszer biztonságának növelését szem előtt tartva minden felhasználó esetén IP-cím figyelést építünk be. A nevezett szolgáltatás figyel a felhasználó bejelentkezéseit és bejelentkezési kísérleteit, ha pedig az addig a megszokottaktól jelentősen eltérő IP-címről történő vagy túl sok sikertelen bejelentkezési kísérletet tapasztal, akkor a veszélyről e-mailben értesíti közvetlenül a felhasználót és javasolja a jelszóváltogatást.

A felsorolt újítások előtt azonban a levéltár már 2025. január 1-től megvalósította a LIR-es profilokon keresztül történő látogatói jegyek vezetését, illetve figyelmezteti a kutatókat a támogatói állásfoglalásuk/állásfoglalásaik⁸⁰ lejártára.⁸¹ Erre a lépésre azért is volt szükség, mert a digitális kutatások térnyerésével az intézmény azzal találta magát szemben, hogy növekszik azon kutatóinak száma, akikkel sosem találkozott.

Alapvetően örömdetesnek tartjuk, hogy erre a technika lehetőséget adott, azonban a levéltárnak a kutatás szavatolásán túl más kötelezettsége is van, nevezetesen az, hogy a kutató részére látogatójegyet kell kiállítania.⁸² Az 1995. évi LXVI. törvényt akként is lehetne értelmezni, hogy a közintézmény eleget tesz a jogszabálynak azzal, hogy minden kutatónak kiállítja a látogatói jegyét és az át nem vett okmányokat tárolja. Ezzel ellentétben az ÁBTL igyekszik eleget tenni a 20 éves levéltári törvény szellemiségének és azt a 21. század eszközeivel betartani. A törvény megalkotásakor levéltári kutatás csak a kutatótermekben volt lehetséges, a kutatás folyamatosságát a levéltárak a kutató

⁷⁶ Automatizált folyamatoknak köszönhetően a rendszer automatikusan visszaveszi azon iratanyagokat, amiket a kutató 365 napon belül nem adott vissza.

⁷⁷ Az ÁBTL E-kutatás oldalon nem lehet iratanyagot visszaadni.

⁷⁸ Egy természetes személy azon adatai (név, anyja neve, születési hely, születési idő) amely alapján beazonosítható. <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/termeszetes-szemelyazonosito-adat/> (A letöltés ideje: 2025. június 18.)

⁷⁹ A magán- és tudományos kutatókon túl az állampolgári betekintési kérelmekre adott válaszok (digitális iratmásolatok) is egy hasonló fájlszerveren keresztül jutnak majd el a kérelmezőkhöz. Az eredeti koncepcióban az ő anyagaikat is a LIR-en keresztül szolgálták volna ki.

⁸⁰ A Levéltári Kollégium 2024-ben határozott arról, hogy a támogatói nyilatkozatok a kiállítást követő harmadik év végéig érvényesek.

⁸¹ Mivel a kutató profilja a különböző kutatásaiból nyeri jogkörét, így azt állítottuk be a rendszernél, hogy a tudományos kutatásoknál figyelje a támogatói nyilatkozat lejárat dátumát, s három hónappal a lejárat előtt küldjön egy automatikus emlékeztető e-mailt.

⁸² 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=pp500066.tv>. (A letöltés ideje: 2025. május 11.)

jelenlétét regisztrálva (kutatónapló) tudták nyomon követni. E jelenlét ma is mérhető, de növekszik azon esetek száma, amikor a kutatói tevékenység csak a digitális aktivitásban valósul meg: a kutatótermi papíralapú segédletek lapozgatását felváltotta⁸³ az adatbázisokban való böngészés. E megváltozott kutatói szokásokra a levéltáraknak is reagálniuk kell, így tesz az ÁBTL is.

Összességében elmondható, hogy az elmúlt évtizedben a hazai levéltárak, a nemzetközi tendenciákkal összhangban, fokozottan törekedtek a digitalizációra és az online adatközlés fejlesztésére, amiből az ÁBTL sem maradt ki. A LIR révén a történész szakma és a magyar állampolgárok egy olyan eszközhöz jutottak, amely számos forráshoz és információhoz biztosít hozzáférést, elősegítve a 20. századi magyar történelem jobb megértését. Egy adatbázis fejlesztése és üzemeltetése számos szakmai és adatvédelmi kihívást vet fel, amelyekre az adott levéltárnak hatékony és megalapozott válaszokat kell adnia. Az elkövetkező időszakban elengedhetetlen lesz a levéltári szolgáltatások folyamatos fejlesztése, amelynek során az iratórzőknek egyensúlyt kell teremteniük a kutatói és állampolgári igények kiszolgálása, valamint az adatvédelem között.

Szakirodalom

- Bényei, 2022 = Bényei Balázs: Az irat fogalmának alakulása a 19. századtól napjainkig. *Levéltári Közlemények*, 2022. 1. sz. 143–156.
- Cseh, 2021 = Cseh Gergő Bendegúz: E-kutatás a titkosszolgálati levéltárban. *Levéltári Szemle*, 2021. 4. sz. 5–11.
- Cseh, 2022 = Cseh Gergő Bendegúz: Levéltár Covid idején. Járványkezelés, szolgáltatások, ÁBTL. *Levéltári Szemle*, 2022. 2. sz. 5–11.
- Damásdi, 2020 = Damásdi Zoltán: Digitalizálás és e-kutatás a Pécsi Egyházmegyei Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 2020. 4. sz. 60–63.
- H. Hubert, 2022 = H. Hubert Gabriella: Integráció és szinergia egyházi közgyűjteményben – Evangélikus Országos Gyűjtemény 2017–2022. *Könyvtári Figyelő*, 2022. 4. sz. 576–581.
- Kohút–Laczlavik, 2019 = Kohút Sára – Laczlavik György: A scopeArchiv öt éve a Magyar Nemzeti Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 2019. 1. sz. 39–60.
- Karlinszky, 2020 = Karlinszky Balázs: A felzárkózás sajátosságai. Digitalizálás a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 2020. 2. sz. 5–17.
- Kovács, 2022 = Kovács Eleonóra: A Magyarországi Evangélikus Egyház levéltárai. *Magyarország levéltárai*. Szerk.: Hermann István., Bp., 202. 122–131.
- Lakatos, 2020 = Lakatos Andor: Digitalizálás és e-kutatás Kalocsán (2009–2019). *Levéltári Szemle*, 2020. 1. sz. 40–66.

⁸³ Sok esetben az adatbázisok valóban képesek voltak felváltani a papíralapú segédletek nagy részét, de számos olyan is előfordul (például a személyes adatok védelme miatt), amikor nem minden segédlet került be egy adatbázisba, így az ott szereplő információkhoz a kutató csak személyesen juthat hozzá.

Mózessy, 2020 = Mózessy Gergely: Digitalizálás és online kutatási lehetőségek a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 2020. 4. sz. 52–59.

Papanek, 2020= Papanek Ferenc: Digitalizálás és honlapkészítés a Váci Püspöki és Káptalani Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 2020. 3. sz. 63–72.

Tóth, 2012 = Tóth Eszter: Iratbeszállítás, rendezés, segédletkészítés a levéltárban (1997–2012). *Betekintő*, 2012. 3. sz. 1–10. https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2012_3_toth_0.pdf

Toma, 2022 = Toma Katalin: Megújult a Magyar Levéltári Portál. *Levéltári Szemle*, 2022. 2. sz. 72–74.

Székely, 2017 = Székely Iván: Do Archives Have a Future in the Digital Age? *Journal of Contemporary Archival Studies*. 2017. Vol. 4. Article 1. 10–16.

Felhasználtuk továbbá az ÁBTL honlapján, a LIR-en, valamint az említett adatbázis- és egyéb portálokon (Matricula, ELP, Hungaricana, AOL, Őskereső) található információkat is.